

Arthur Adell och gudstjänstlivets förnyelse

Av Ragnar Holte

"Arthur Adells livsverk sammanfaller i tiden med en märklig epok av gudstjänstlivets förnyelse inom den svenska kyrkan. Här har många samverkat med insatser av skilda slag, men ingen tvekan kan råda om att Arthur Adell varit en av de målmedvetnaste arbetarna och främsta inspiratörerna i förnyelseverket. Sin fina känsla för och suveräna överblick över hela gudstjänstlivets fält har han dokumenterat särskilt i sin prästmötesavhandling "I Guds rika hus" 1954. Men hans speciella nådegåva - och här samarbetade han genom åren med framlidne kyrkoherden Knut Peters - gällde otvivelaktigt restaureringen av en evangelisk tidegård på den svenska reformationens grund."

Med dessa ord inledde jag min minnesteckning över Arthur Adell, publicerad i Linköpings stiftsbok 1963.¹ Idag, nästan trettio år senare, står jag fortfarande bakom dessa omdömen. Men insatsen behöver prövas och värderas på nytt i ljuset av den senare utvecklingen på gudstjänstlivets område. Nu efteråt kan man konstatera att mitten av 60-talet på sätt och vis kommit att markera en vändpunkt. Ända från slutet av 1800-talet hade det liturgiska förnyelsearbetet i Svenska kyrkan haft en klart restaurativ tendens. Man hade reagerat mot liturgisk utarmning och andefattigdom och återupptäckt skatter från en gången tid. Nu kom andra signaler: blir liturgin alltför tillbakablickande, hindrar

den gudstjänsten från att avspegla vår egen tid och nå fram till människor engagerade i nutidens existentiella problem. Många blev benägna att kasta traditionen över ända och enbart experimentera med nya former.

Men en del av detta nya fick dagsländekarakteristik, och vi söker idag en rätt balans och syns mellan tradition och förnyelse. Svenska kyrkans nya liturgiska böcker bär tydlig prägel av sökande efter en sådan balans. Just tidegårdsfrågan - själva huvudangelägenheten för Arthur Adell - har dock där inte funnit sin lösning.

I den här volymen ägnas två separata artiklar åt Adells och Peters' insatser på tidegårdens och antifonals område, och dessutom speglas en viktig sida av Adells liturgiska strävanden i historiken över Laurentius Petri Sällskapets kursverksamhet. Dessa sidor av Adells livsgärning kommer följaktligen inte att beröras mer än i korthet i den här artikeln, som syftar till en mer övergripande presentation av personen och hans verk.

Arthur Gotthard Adell föddes den 25 mars 1894 i Örtomt församling i Östergötlands län. Han avlade studentexamen i Linköping 1912 och teologie kandidatexamen i Uppsala 1919 samt prästvigdes samma år för Linköpings stift. Sina viktigaste prästerliga förordnanden hade han som komminister i Stjärnorp 1923-29, som domkyrkovicepastor i Lund 1930-38 och som kyrkoherde i Söderköping från 1938 fram till pensioneringen 1959. Han flyttade därefter till Uppsala men avled redan 24 november 1962. Han var gift med Amalia (Malin) f Ribbing och

fick med henne barnen Erik, Birgitta, Maria, Öved och Lars.

Arthur kom från en kantorsfamilj. Både fadern och farfadern var kantorer och fädernetraditionen fullföljdes av tre av Arthurs bröder, som blev folkskollärare och kantorer (av dessa var brodern Knut en hängiven anhängare till Arthurs liturgiska idéer). Men för egen del kände Arthur tidigt kallelsen att bli präst.

Arthur har själv skildrat de bestående intrycken från uppväxtårens kyrkomusikaliskt präglade hemmiljö: "Söndagen i ett klockarhem har sin särskilda prägel. Den är något helt annat än vardagen. Man väckes då av storklockans förstagångsringning. Man går i mer eller mindre samlad trupp uppför trappan till kyrkan. Man samlas kring husfadern på orgelläktaren. Far sköter orgeln, han leder sången med klar stämma. Han sekunderas av unga gälla röster. Då vaknade kärleken till kyrkans heliga sång. Från Örtomta kyrka, från dess orgelverk och psalmsång, klingar en ton i själen, som följer med genom livet."²

Brodern Knut berättar att en psalm ur Psaltaren varje kväll bads i familjekretsen av modern.³ Så en enklare form av tidebön - i den är ju alltid psaltarpсалmen det dominerande inslaget - har Arthur mött redan i sin hemmiljö. Men kunskapen om och intresset för tidebönen som liturgisk form, liksom för dess traditionella musikaliska dräkt, den gregorianska sången, väcks hos Arthur i början av 1920-talet genom kontakten med Knut Peters, en son av Göteborgs stift som 1919-1929 tjänstgjorde som komminister i V Tollstad i Linköpings stift. Knut Adell talar om "Arthurs plötsliga omvändelse från romantisk kyrkosångsstil till ädel gregoriansk" som "ett Guds verk, där den nitälskande Peters ... var mediet. Peters och hans maka Karin torde vara de första i stiftet, som bad tidegård i sin hemkyrka."⁴

Man kan tydligt urskilja fyra olika faser i Adells livsverk: de viktiga startåren i Stjärnorps, den konstruktiva liturgiska insatsen i Lunds domkyrka, de många trägna Söderköpings- och LPS-åren samt den alltför korta forskningstiden under emeritusåren i Uppsala. Sammanbindande för alla fyra faserna är de idéer och visioner som föddes ur det tidigt inledda samarbetet med Knut Peters.

Arthur var bara 27 år när han tillträdde komministertjänsten i Stjärnorps 1923 men var redan en av de drivande krafterna i uppbyggnaden av en kyrkosångsrörelse i stiftet. Linköpings stifts kyrkosångsförbund, det första i sitt slag i vårt land, bildades just 1923, och Arthur Adell, fastän präst och ej i första hand kyrkomusiker, blev förbundets förste dirigent, som gjorde sitt första framträdande med en 150-hövdad stiftskör i Linköpings domkyrka vid kyrkomusikerdagarna i samband med förbundets bildande. Han blev också ledamot av förbundets arbetsutskott och var den som drog upp riktlinjerna för förbundets arbete. "Han framhöll, att den kyrkomusikaliska renässansen är ett faktum, som ej är inskränkt till någon viss kyrka utan möter överallt, även i vårt land." Kyrkosångsförbundets uppgift formulerade han så: "Att till Guds ära och församlingens uppbyggelse söka väcka och odla de av Gud i församlingen nedlagda sånggåvorna till aktivt deltagande i gudstjänsten och därigenom höja dess uppbyggliga värde: att bringa till körerna, till enskilda, och genom dem till församlingens kännedom den rikedom vi äga av värdig kyrkosång, att söka fostra till en verklig sångkultur, som motsvarar den heliga sångens höga innehåll och syfte och att uppmuntra och sporra körerna till fortsatt tjänst." Detta har rapporterats av Hj Hagström i en jubileumsskrift från 1948 och han tillägger: "Efter dessa riktlinjer har också vårt förbund under de gångna 25 åren sökt verka."⁵

Adell rekryterade och ledde själv kören i Stjärnorps kyrka. "Först hade han altartjänst och sedan kom han upp på läktaren och sprang faktiskt för att dirigera kören, och sedan ner till predikostolen för att predika ... han var en energisk sångare och ville sprida sången i Stjärnorps ... och han var en duktig sånglärare."⁶

Också på det rikskyrkliga planet engagerade sig Adell i det kyrkomusikaliska arbetet. Bl a var han en tid sekreterare i Kyrkosångens vänners centralkommitté. Han engagerade sig även, delvis under inflytande av Albert Schweitzer, i en orgelrörelse som vurmade för klassisk orgelton och motarbetade den romantiska orkersterorgeln.⁷

Adell hade vidare djärvheten att 1926 starta en kyrkomusikalisk tidskrift, benämnd Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv. Från 1942 benämndes den kort och gott Svenskt

gudstjänstliv och från 1953 blev den årsbok; den volym Du just håller i handen är dess 66:e årgång.⁸ Tidskriften fick redan från början den inriktning som den genom alla år förblivit trogen: att relatera kyrkomusiken till liturgin och därvid låta gudstjänstlivet vara det överordnade begreppet. Adell var själv tidskriftens redaktör från starten fram till sin död 1962. Dess första redaktionskommitté bestod av prästerna Arthur Adell och Knut Peters samt musikedatorerna Otto Olsson, Stockholm, och Svante Sjöberg, Karlskrona.

Adells mångåriga samarbete med Knut Peters inleddes alltså under dessas komministerår i Stjärnorp respektive V Tollstad. Även Peters verkade som inspiratör i Kyrkosångsförbundet, och den sjungna tidebönen blev ett självklart inslag i dess verksamhet. Den första tidebönsutgåvan från teamet Adell-Peters kom 1924.

Men 1929 bryter Adell tillfälligt upp från fädernestiftet och samma år återvänder Knut Peters till sitt hemstift Göteborg. Adell får först ett kortare förordnande i Stockholms storkyrka men 1930 bär det i stället av till Lund.

Pehr Edwall skriver härom: "Yngve Brilioth var en framsynt och djärv man. Som professor i praktisk teologi och domprost i Lund hade han ständigt domkyrkovicepastor. Till innehavare av den tjänsten kallade han dåvarande komminister Arthur Adell. Det var framsynt. Man kan också säga, att det var djärvt. Adell var känd som en präst med högkyrklig profil och med starkt liturgiskt intresse. Lund var på den tiden en församling utan högkyrkliga drag även om fromhetstypen så till vida kunde kallas högkyrklig, som den hade inslag av schartauansk tradition. Men den liturgiska medvetenheten var ringa. Därför blev mötet mellan församlingen och dess nye domkyrkovicepastor inte utan sina poänger, helst som Arthur Adell å sin sida inte hade någon närmare bekantskap vare sig med sydsvensk fromhet eller predikostil. Men efterhand vände sig församlingen och dess nye präst vid varandra och deras samarbete blev utmärkt.

Arthur Adells verksamhet i Lund ledde snabbt till en rikare liturgisk ordning i Domkyrkan, med tätare nattvardsfirande, rikare liturgisk sång och en anständig liturgisk skrud. Men det viktigaste var kanske, att det under Arthur Adells tid blev ett rikare liturgiskt böneliv i Domkyrkan. Denna insats knöts framför allt till

det av Adell bildade Collegium cantorum lundense."

"Det var särskilt lördagskvällens sjungna completorium, som utgjorde ryggraden i den liturgiska bönen. Detta completorium vilade helt på det nybildade collegiet ... inte så få människor samlades i absiden för att delta i lördagscompletoriet. Bland sångarna märktes Axel Uddling ... Olov Agrell ... Jan Pontén ... och Inga Jonsson ... Det var för alla i collegiet en stor förmån att få vägledas av den gregorianska sången av dess eminente uttolkare Arthur Adell ... Jag minns särskilt, hur Arthur Adell före completoriet samlade sångarskaran i ett hörn av Domkyrkan och med dem läste en kort, intensivt personlig bön före gudstjänsten. Han gjorde oss alla medvetna om kyrkosångarens heliga uppdrag."⁹

Otvivelaktigt fick Lunds domkyrka uppleva en stark förnyelse och differentiering av gudstjänstlivet genom Adells insats där, och säkert var detta just vad Brilioth hade önskat och avsett genom sitt val av vice pastor. Brilioth var ju en framstående kännare av engelskt kyrkoliv och inte minst av det rika gudstjänstlivet i engelska katedraler. Något liknande växte nu fram i Lunds domkyrka. Inte minst viktigt var införandet av regelbunden tidebön i denna sköna helgedom. Genom att Lund är universitetsstad blev många teologie studerande påverkade av Adell, som f ö även anlitades som lärare i liturgisk läsning i den av Brilioth förestådda "praktiken", dvs den praktisk-teologiska övningstermin som alla blivande präster måste genomgå efter att ha avslutat sin teologie kandidatexamen. Adells lektioner förlades till domkyrkan, och under dem gav han också sin syn på liturgins innersida. Många präster har vittnat om den säkra känsla för liturgisk stil som Adell sökte förmedla till dem och som han själv i så hög grad personifierade.

En man med Adells intellektuella kapacitet försatt självfallet inte chansen att under en flerårig vistelse i en universitetsstad även introduceras i den akademiska forskningens värld. Som liturgiker hade han kommit att intressera sig för vissa anvisningar i det perikopregister som avslu-

tar den första utgåvan av Nya testamentet på svenska från 1526 och avsåg därför först att skriva en undersökning om detta (ett register över bibeltexter att läsa och predika över i gudstjänsten). Speciellt hade han fäst sig vid att bibeltexter anvisades även för "tidhegierhen cring om alt året". Forskningsintresset försköts dock till att gälla översättningen som sådan och främst frågan vem eller vilka som egentligen hade utfört den. Tidigare forskare hade pekat ut Laurentius Andreae och/eller Olavus Petri, men Adell menar att primäröversättningar av olika bibelböcker kan ha utförts inom olika domkapitel och klosterordnar i enlighet med ett av ärkebiskop electus Johannes Magnus på kungens uppdrag utfärdad cirkulär. Dessa översättningar har sedan troligen samlats och bearbetats i luthersk anda av Laurentius Andreae. Ändå är det påfallande att översättningen i långt mindre utsträckning än den svenska bibeln 1541 ansluter till Luthers översättning; den håller sig i stället till Erasmus. Primäröversättarnas identitet kan inte fastställas, med ett undantag: Johannes-evangeliet, som av Johannes Magnus hade remitterats till Strängnäs, kan mycket väl ha översatts av den där verksamme Olavus Petri; en rad språkliga och stilistiska särdrag tyder faktiskt härpå.

Undersökningen, som utgavs av trycket 1936,¹⁰ har ett format gott och väl motsvarande en nutida svensk doktorsavhandling. Adell karakteriserar sin undersökning som kyrkohistorisk och tackar i förordet en rad historiker och kyrkohistoriker som han fått inspiration och vägledning av, men han tycks inte ha gjort några försök att få formellt förlägga sin forskning inom ramen för en teologie doktors- eller ens licentiatexamen. Han betonar att boken tillkommit "under kortare och längre ledigheter" i prästtjänsten och ber läsaren om ursäkt för en rad "ojämnheter" som sägs bero på brådskan under slutredigeringen. Men undersökningen har en klar uppbyggnad och argumentation och röjer en tydlig forskarbegåvning. Man kan förvåna sig över att Lundafakulteten förhållit sig så kallsinnig till denna i Lund tillkomna avhandling och att det i stället blev Uppsalafakulteten som - långt senare, nämligen 1952 - skulle tilldela Adell värdigheten som teologie hedersdoktor.¹¹

Det förefaller fullt klart att Adell själv inte hade några akademiska ambitioner utan ville

vara präst, och detta företrädesvis i sitt hemstift Linköping. Vicepastorstjänsten vid Lunds domkyrka var ju formellt sammankopplad med Yngve Brilioths kombinerade professors- och domprosttjänst, och sedan Brilioth 1937 blivit biskop i Växjö sökte och fick Adell följande år kyrkoherdetjänsten i Söderköping och Skönberga. Men innan han lämnade Lund hann han med att färdigställa ytterligare ett arbete, nämligen ett eget yttrande över det nyligen av ärkebiskop Eidem framlagda förslaget till ny kyrkohandbok.¹² Han pekar i förordet på de iakttagelser han gjort under övningarna i liturgisk läsning i "prakten" i Lund som ett huvudskäl till att han skrivit boken.

Beträffande utnämningen till och verksamheten i Söderköping tillåter jag mig att citera Bengt Ingmar Kilstrom: "Tjänsten i Söderköping (skulle) tillsättas genom kunglig utnämning. Adell sökte tjänsten utom förslaget men fick inte domkapitlets förord, vilket väckte berättigat upseende. Bakom denna händelse kunde man ana biskop Andraes då starka aversion mot högkyrkliga tendenser. Saken tedde sig så anmärkningsvärd, att den påtalades genom insändare i Stockholmspressen. Ecklesiastikminister var vid denna tidpunkt Arthur Engberg och han var känd för att gärna gå andra vägar än de av domkapitlet anvisade och så gjorde han även vid detta tillfälle. Arthur Adell fick genom kunglig fullmakt tjänsten i Söderköping år 1938 och stannade där i tjuoett år utan att vid något tillfälle söka annan tjänst.

Åren i S:t Laurentii och Skönberga församlingar blev av stor betydelse, inte minst för S:t Laurentii ärevärdiga helgedom. Kyrkans inre förskönades genom en rad åtgärder, men speciellt var det gudstjänstliv och andaktsliv som grundligt omgestaltades. Den helgedom, som Adell lämnade år 1959, var både för det yttre och inre ögat "en annan kyrka" än den som han 1938 övertagit.¹³

De 21 Söderköpingsåren blev den tredje och längsta perioden i Arthur Adells livsverk. Men jag kan här beröra dem relativt kortfattat, eftersom viktiga sidor av verksamheten behandlas på annat håll i årsboken, nämligen i artiklar dels om tidegården, dels om Laurentius Petri Sällskapet och dess kursverksamhet. Adell hade under sin första period i stiftet engagerat sig i startandet och ledningen av Kyrkosångsförbundet och

hade även engagerat sig i Kyrkosångens vänner. Under Lundatiden hade givetvis andra tagit över initiativet i dessa organisationer, men framför allt såg Arthur nu behovet av koncentration på en huvuduppgift: att föra ut och lära ut tidedgården i framför allt dess sjungna, gregorianska gestalt. Det var den uppgiften som Laurentius Petri Sällskapet skulle fylla. Ofta var Söderköping värdort för dess sommarkurser.

Ett tecken på Adells starka ställning i stiftet är uppdraget till honom att framlägga en prästmötesavhandling vid prästmötet 1954.¹⁴ Mellan Arthur Adell och biskop Tor Andrae uppstod aldrig någon sympati, däremot kände Adell klart stödet och uppskattningen från dennes efterträdare på biskopsstolen, Torsten Ysander. Beviljade ledigheter för att arbeta med avhandlingen tillbragtes till stora delar i Uppsala, där Adell under senare år i ökad utsträckning hade sina teologiska kontakter. Ämnet för avhandlingen var självfallet gudstjänsten - vem kunde numera med större auktoritet och kunnsighet behandla detta tema än Arthur Adell?

Men författaren gick mycket noggrant och metodiskt tillväga och nöjde sig ingalunda med att förmedla kunskaper och erfarenheter som han inhämtat tidigare under livet. Han sökte i Uppsala nya kunskaper och med deras hjälp konstruerade han en bibliskt och dogmatiskt väl underbyggd gudstjänstens teologi, från vilken han sedan gjorde tillämpningar och många kloka, praktiskt inriktade konklusioner rörande snart sagt alla gudstjänstlivets genrer och delproblem. Avhandlingen "I Guds rika hus" är även för en nutida läsare full av insikter och fräscha iakttagelser och språket är spänstigt och levande.

I början av sin Söderköpingstid arbetade Adell även med att utge två musikhandskrifter från Högs respektive Bjuråkers församlingar i ärkestiftet (från ca 1541), de kanske viktigaste bevarade vittnesbörden om reformationstidens försök att försvenska främst mässans men även tidedgårdens latinska gregorianska sånger. Utgåvan blev färdig 1941, samma år som LPS bildades, och blev det första numret i sällskapets förmämliga urkundsserie.¹⁵ Adell framlade ingen ytterligare utgåva i serien men lade ner stor energi och möda på att hålla serien igång. De tre största uppgifterna i fortsättningen blev att låta Bengt Strömberg utge Missale lundense från

1514, vidare att säkra den postuma utgivningen av Knut Peters' helt färdigställda text till Brevarium lincopense från 1493, samt slutligen att ge Toni Schmid möjlighet att utge det enda tryckta medeltida gradualet i Sverige, från Västerås stift.¹⁶

Efter den långa gärningen i Söderköping såg Adell fram emot sin emeritustid i Uppsala som skulle fyllas av forskning kring den gregorianska sången. Han arbetade under några korta år intensivt med sitt ämne och syftade till att ge en ny totalframställning av den gregorianska sången. En första del, som behandlar de bundna formerna, publicerades 1963,¹⁷ men det mest spännande material som han hade samlat rörde de fria formerna. Han hade börjat organisera materialet på ett instruktivt och fruktbart sätt - se närmare i min artikel om tidedgården - men hade ännu inte hunnit fram till en systematisk, skriftlig presentation och analys av det. Under de här åren ledde han också en liten studiecirkel i gregorianik där han presenterade och testade sitt material. Jag hade själv den stora förmånen att ingå där, tillsammans med Folke Bohlin, Per-Erik Styf, John Wanngren och Henrik Leby.

Sommaren 1962 besökte Arthur Adell tillsammans med sin maka för första gången Solesmes, det berömda centret för förnyelse av och forskning kring den gregorianska sången inom den nutida katolska kristenheten. Jag fick aldrig tillfälle höra honom berätta om sina intryck därifrån. På hemresan skulle han delta i Dansk tidedgaerds sommarkurs i Lögumkloster. Där träffades vi helt kort men han hade hög feber och måste stanna i sängen; lungorna var angripna. Han hämtade sig aldrig härifrån utan dog senare på hösten.

Ett slags belysning av denna sorgliga avslutning på ett rikt liv fick jag när jag några år senare själv besökte Solesmes och bodde några dagar i det märkliga klostret. Det var fruktansvärt kallt och rått innanför de tjocka stenmurarna fast det var mitt i sommaren. Det var svårt att hålla värmen på natten, och jag längtade verkligen efter de solstunder jag kunde tillbringa i det fria - och efter det enkla rödvinet som gav litet värme inombords vid måltiden! Arthur hade tidigare haft återkommande bronkitbesvär; säkert var det den obarmhärtiga kylan och fukten i klostermiljön som framkallade en akut lungsjukdom. Det är en märklig historiens ironi att

just sökandet efter den moderna gregorianikrenässansens källflöden kom att medföra döden för denne hängivne kännare av och ivrare för gregoriansk sång.

Bengt Ingmar Kilström ägnar i sin bok "Högkyrkligheten" ett kapitel åt "Arthur Adell och Tidegårdens förnyelse".¹⁸ Framställningen är värdefull, men en uppenbar brist är att författaren aldrig ställer frågan om Adell verkligen bör räknas till, och själv räknade sig till, "högkyrkligheten". Även Edwall använder termen "högkyrklig" i ett citat ovan, och allt beror då på hur man förstår termen: är t ex en sådan kärlek till traderade gudstjänstformer som Yngve Brilioths "högkyrklig" så är väl Adells det också. Men Brilioth accepterade inte att betecknas "högkyrklig" och faktum är att Adell i varje fall under senare år tog klart avstånd från etiketten ifråga.

Adell var naturligtvis väl medveten om att tidegårdens renässans inom Svenska kyrkan till mycket stor del var en frukt av att Kyrklig förnyelse slöt upp omkring den - och kände uppskattning mot rörelsen för detta. Men han var mycket orolig att tidegården skulle komma att så starkt associeras med denna rörelse att tidegården själv kom att uppfattas som något "högkyrkligt" och kanske inte fullt ut "evangeliskt".

Adell var alltid angelägen om att ställa upp för att pedagogiskt lära ut sjungen tidegård och en följd av år ledde han sångövningarna vid Societas Sanctae Birgittae generalkapitel i Vadstena. Inom detta sällskap hade man tidigt sammanställt tidegårdsordningar med inslag av gregoriansk sång som framfördes i en ganska inadekvat romantisk stil. Det var ett förtroende från sällskapets sida att man gick över till den av Adell-Peters utgivna tidegården så snart den förelåg, och Adell återgäldade förtroendet genom att ställa upp som sånglärare. Men till skillnad från sin bror Knut blev han aldrig medlem av sällskapet och vid ett tillfälle markerade han sin distans på ett sätt som i efterhand kan te sig en smula komiskt.

Biskop Tor Andrae hade aldrig besökt SSBs Vadstenahögtid men den nye biskopen Torsten Ysander ställde en gång upp, och deltog bl a genom att läsa välsignelsen i högtidsgudstjänsten. Ysander ansåg sig dock böra sätta gränser för tillmötesgåendet. Han ville inte genom att uppträda i sin biskopsskrud bli förvandlad till statist i det färgrika liturgiska skådespelet. Han deltog

ej heller i den stora ingångsprocessionen utan satte sig direkt på sin plats i koret, iförd svart prästkappa, och omgiven av kyrkoherdarna Myrgård (pastor loci) och Adell (sångledaren) i samma klädsel; man bör erinra sig att prästkappan faktiskt var vida accepterad som liturgiskt plagg vid denna tid. Det blev en ovanligt tydlig markering från tre svartklädda män att de inte hörde till det i mycket stor utsträckning vitklädda sällskapet!

Adell var naturligtvis glad över att tidegården vunnit ingång i Uppsala domkyrka - och även här uppträdde han vid besök i Uppsala ibland som lärare och instruktör - men samtidigt markant kritisk mot det sätt på vilket det skett. Själv hade han alltifrån sin första tid i Linköpings stift verkat för tidegårdsrenässansen som ett självklart led i stiftets kyrkosångsrörelse och som ett lika självklart inslag i församlingarnas gudstjänstliv. I Lund hade han i egenskap av domkyrko vicepastor varit i tillfälle att lansera tidegården som ett särskilt viktigt och självklart inslag i en stifts kyrkas gudstjänstliv. Men i Uppsala hade tidegården lanserats av en speciell kyrklig grupp utan stöd av församlingens vare sig präster eller kyrkomusiker och utan kontakt med de vanliga kyrkibesökarna. Härigenom fick, menade han, tidegården en stämpel på sig att vara något speciellt "högkyrkligt" och kanske "katolskt" som inte hörde hemma i församlingens ordinarie gudstjänstliv.

När Arthur Adell 1961 övertalade mig att ställa upp som ny ordförande i LPS uttalade han bara en betänklighet: mitt engagemang i högkyrkligheten. Jag fick högtidligen försäkra honom att jag skulle sträva att hålla LPS utanför de kyrkliga motsättningar som just då var så akuta. När jag 1967 kom att själv distansera mig från högkyrkligheten och lämnade olika engagemang inom den var det både för mig själv och mina medarbetare i LPS styrelse självklart att mitt ordförandeskap där inte problematiserades av min teologiska nyorientering.

Eric Segelberg visar större sensibilitet och insikt än Kilström i denna fråga när han (i en tillbakablick på avhandlingen "I Guds rika hus") skriver att för Adell kom "rikedomen i Guds hus inte av mångfalden eller motsägelsen utan av enheten i Herren. Arthur Adell tillhörde inte någon kyrklig riktning. Det hade inte passat honom. Han ville endast vara kyrklig. Kyrklig i

kyrkolivets centrum. Så vitt jag kan erinra mig tillhörde han ingen särskild rörelse, var han inte medlem i något brödraskap eller något sällskap. LPS självfallet undantaget, men det innebar intet avsteg från regeln. LPS var ju inte menat som en kyrklig riktning. Det var ämnat att vara kyrkosångens instrument."¹⁹

NOTER

1 Linköpings stiftsbok, årg 59, 1963, s 180

2 Bo-Sture Wiking, *Arthur Adell*, minnesteckning i Linköpings biblioteks handlingar, 1983, s 84

3 Knut Adell i minnesboken *Arthur Adell*, 1980 (Bo Adell Nykil), förordet

4 Ibid

5 Anfört efter Knut Adells ovan i not 3 anförda minnesbok, s 13-15

6 Minnesbild av Märta Molander, *ibid*, s 15

7 Ibid, s 16

8 Årgång 51/1976 av Svenskt gudstjänstliv fick utformning som register över tidskriftens första femtio årgångar. Spännvidden framgår av rubrikerna i det systematiska registret: gregoriansk vokalmusik i övrigt, orgel (instrument och repertoar), musik i övrigt, fackliga kyrkomusikerfrågor, tidegärd, hymnologi, liturgik i övrigt, homiletik, bönböcker m m, kyrkokonst, praktisk teologi i övrigt, kyrkohistoria, uppbyggelse, enskilda personer, meddelanden

9 Minnesboken (ovan n 3), s 23

10 Den fullständiga titeln lyder Nya Testamentet på svenska 1526. Till frågan om dess tillkomst och karaktär. En kyrkohistorisk studie

11 Adells undersökning nämns med respekt i SOU 1968:65, Nyöversättning av Nya testamentet. Språkforskaren Carl Ivar Ståhle håller för troligt (s 502 n 1) att även andra personer än

Olavus Petri och Laurentius Andreae medverkat i Nya testamentet 1526 och hänvisar då till bl a Adells argumentation; vidare godtar han Adells argumentation rörande Olavus Petri som översättare av Johannesevangeliet

12 A Adell, *Den svenska kyrkohandboken*. Synpunkter och förslag inför dess revision, Lund 1938

13 B I Kilström, *Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet*, Delsbo 1990, s 154f

14 A Adell, *I Guds rika hus*. Avhandling att framläggas år 1954 vid prästmöte med Linköpings stifts prästerskap, Stockholm 1954

15 *Musikhandskrifter från Högs och Bjuråkers kyrkor*, utg A Adell, Gleerup, Lund 1941

16 *Missale lundense av år 1514*, utg Bengt Strömberg och John Kroon, Malmö ljustrycksanstalt 1946 (LPS urkundsserie IV) - *Breviarium lincopense 1493*, utg Knut Peters, 7 vol, 1950-1958 (LPS urkundsserie V) - *Graduale arosiense impressum 1514*, utg Toni Schmid och John Kroon, Malmö ljustrycksanstalt. Utgavs häftesvis från 1959, komplett volym förelåg 1969 (LPS urkundsserie VII) - Under Adells tid utkom därutöver *Liber cantus upsaliensis 1620* och *Liber cantus wexionensis 1623*, båda utg Pehr Edwall 1943 (LPS urkundsserie II och III), samt *Israel Leimontinus, Korallbok 1675*, utg Jan Redin 1956 (LPS urkundsserie VI). - Efter Adells bortgång fortsatte urkundsutgivningen fram t o m nr XII 1977; sedan Västeråsgradualet förts i hamn har Folke Bohlin varit ansvarig för flera utgåvor av sångmaterial avseende gudstjänsten.

17 A Adell, *Gregoriansk. I. De bundna formerna*. En handledning med musikbilaga, Lund 1963. När författaren avled 1962 hade han hunnit granska större delen av ett första korrektur.

18 Ovan i not 13 anfört arbete, s 151-164

19 E Segelberg i artikeln "Arthur Adell - i Guds rika hus", ingående i minnesboken *Arthur Adell* (se ovan not 3)

Summary

ARTHUR ADELL AND THE LITURGICAL REVIVAL IN SWEDEN

Arthur Adell was born in 1894 at Örtomta in the diocese of Linköping. After studies in Uppsala he was ordained in 1919 for his home diocese and soon became pastor at Stjärnorp. After some important years, 1930-38, as vice-dean at the cathedral of Lund he returned to his home diocese as rector in the small town of Söderköping where he spent more than 20 years. He retired in 1959 and moved to Uppsala where he died in 1962.

Adell was most active in strivings for the renewal of liturgical life and church music in the Church of Sweden in a broad sense. He made important contributions also to the research in these fields and was therefore assigned the degree of honorary doctor by the Faculty of Theology in Uppsala in 1952. His special interest was directed towards the revival of liturgical prayer in the traditional forms of office hours and the Gregorian chant.

In 1923, Adell was one of the founders of *Linköpings stifts kyrkosångsförbund*, a confederation of church choirs within the diocese of Linköping, and Adell also became its first conductor; later similar confederations were erected in all dioceses. Adell and his friend Knut Peters both contributed in lining up the sphere of activities for the confederation, and not least, it offered them opportunities to introduce their common work for restoring the liturgy of the hours. In 1926, Adell became the founder and first editor of a new "Journal For Church Music and Liturgical Life"; later it was renamed *Svenskt gudstjänstliv* ("Swedish Liturgical Life") and reduced to an annual - the book you presently hold in your hands is its 66th annual volume.

Adell moved to Lund at the request of Yngve Brilioth, professor in liturgy and Church law at the Faculty of Theology in Lund; the holder of the chair was formally also dean at the cathedral of Lund, though this part of his obligations were delegated to a vice-dean. Brilioth was a renowned historian of the Church and of the liturgy and very well acquainted with English Church life and not least with the

flourishing liturgy and church music in English cathedrals. When he chose Adell to be his vice-dean, he obviously wanted a man who could take fresh new initiatives for liturgical and musical renewal in the glorious cathedral of Lund where the present liturgical practice was rather petrified and dull.

Adell surely came to answer Brilioth's expectations. Under Adell's guidance, the liturgical and musical life of the cathedral soon began to flourish. The Eucharist was celebrated far more often than before, liturgical vestments were more consistently used, and liturgical praying and singing was far more devotionally and thoughtfully performed. Above all, liturgical prayer in the form of office hours was introduced. Compline in Saturday evenings became especially appreciated, being led by the new *Collegium cantorum lundense*, founded and conducted by Adell. Adell also became the teacher in liturgical practice for all students of theology preparing themselves for parish work. Since Sweden has only two Faculties of Theology, about half of the theological student generation in Sweden in those years were trained by Adell and carried their insights to parishes in all parts of Sweden. Beside all practical duties, Adell, during his years at Lund, also contributed to research, especially with his book *Nya Testamentet på svenska 1526* ("The New Testament in Swedish 1526") from 1936.

Adell's 21 years as rector in Söderköping certainly meant a lot for the renewal of liturgy, prayer, and church music in that town and parish; and the beautiful medieval church building, *St Laurentii*, itself became thoroughly restored and greatly embellished. The parish was often the host for church music conferences - especially dealing with Gregorian chant - arranged by the Laurentius Petri Society, founded in 1941 by Adell and Peters; Adell was its first chairman and remained in this office till 1961.

The Society has also published a series of older liturgy and church music manuscripts and prints starting with the Hög and Bjuråker manuscripts from 1541, edited by Adell in 1941. Adell had the main responsibility for keeping the enterprise going even when other persons

were engaged as editors. *Missale lundense* 1514 was edited by Bengt Strömberg in 1946, *Breviarium lincopense* 1493 by Knut Peters in 1950-58 (most parts posthumously), and *Graduale arosiense impressum* 1514 by Toni Schmid in 1959-69. These three were the most important editions, to a great extent made possible by Adell's energy, though the gradual was not completed till after his death. Beside these, two small song-books were edited by Pehr Edwall in 1943 and a third one by Jan Redin in 1956. After Adell's death, Folke Bohlin has been responsible for several small editions but the series came to a close in 1977.

Adell was very much appreciated in his diocese, and for the *prästmöte* (assembly of the clergy) in 1954, bishop Torsten Ysander entrusted him with the task to elaborate a comprehensive systematic thesis on the liturgy, with practical applications for the Church of Sweden. This was indeed a task for which he was extraordinarily well equipped. The investigation *I Guds rika hus* ("In the Rich House of God") is a very rich, learned, thoughtful, and inspired book forming a good consummation of his spiritual insights.

When having retired, Adell started research on Gregorian chant, especially aiming at an evaluative study of the Swedish 16th century sources in relation to the earliest and best continental and English sources. His studies were cut off by his death in 1962, and the most interesting parts of his investigations are not presented in his posthumously published *Gregorianik*, I, 1963.

Adell has sometimes been labelled "high-church" but he himself objected to this kind of label being used for him. He certainly appreciated that the modern high-church movement in Sweden engaged itself for the revival of the office hours, using Adell's and Peters' editions, but at the same time he apprehended the risk that this form of prayer would be identified with special high-church strivings. Adell consistently held forth the liturgy of the hours as a part of the church's common spiritual heritage and as a concern for the Swedish church as a whole.